

Asta Vaškeliėnė

LITERATŪRINIAI XVIII AMŽIAUS
LIETUVOS DIDŽIOSIOS KUNIGAİKŠTYSTĖS
AUTORITETAI: TEORIJA IR PRAKTIKA

Anotacija. Straipsnis skirtas apžvelgti XVIII a. poetikose teiktą sektių autorių kanoną ir įvertinti jo sąsajas su to meto lotyniškąja progine kūryba. Problemai tirti pasitelkta prancūzų jėzuito Juozapo Juvencijaus (Iosephus Iuvencius, Joseph de Jouvancy) poetika *Institutiones poeticae et rhetoricae*¹, vienas iš populiariausių to meto teorinių darbų, kuriuo buvo naudotasi tiek jėzuitų, tiek ir pijorų mokyklose. Pažymėtina, kad poetikoje pateikto skaityti ir imituoti tinkamų kūrėjų sąrašo personalijos visiškai sutampa su analogišku sąrašu, esančiu to paties autoriaus parengtame metodiniame leidinyje *De ratione discendi et docendi*², skirtame jėzuitų mokyklų mokytojams. Siekiant atskleisti XVIII a. antrojoje pusėje prasidėjusius, o jo pabaigoje išryškėjusius literatūrinės estetikos kitimus ir literatūros raidos tendencijas bei šių veiksmų formuojamus kanono pokyčius, pasiremta pijoro retorikos profesoriaus Pilypo Nerio Golianskio (Filip

¹ [Iosephus Iuvencius], *Institutiones poeticae et rhetoricae*, auctore r.p. Iosepho Iuvencio Soc[ietatis] Iesu, ad usum gymnasiorum ejusdem Societatis, editio 1-ma in Litvania, lib. 1–2, Vilnae: Typis S.R.M. Academ[iae] Soc[ietatis] Iesu, 1752. – Straipsnyje cituojamas egzempliorius saugomas VUB (sign. IV 21071 (12)).

² [Iosephus Iuvencius], *Magistris scholarum inferiorum Societatis Iesu De ratione discendi et docendi ex decreto Congregat. Generalis XIV.*, auctore Iosepho Iuvenio Soc. Iesu..., Varsaviae: Reimpressum in typographia Coll. Varsav. Soc. Iesu, S.R.M. et Reipublicae, [1703]. – Pirmą kartą šis Juvencijaus darbas pavadinimu *Christianis litterarum magistris de ratione discendi et docendi* buvo anonimiškai išleistas Paryžiuje 1691 arba 1692 m. – Straipsnyje cituojamas egzempliorius saugomas LNB (sign. R. XVIII: B. 4049 U 99792).

Nereusz Golański) darbu *O wymowie i poezji*³. Į klausimą, kiek ir kaip literatūrinėje kūryboje buvo realizuoti poetikose išdėstyti teoriniai teiginiai, atsakymų ieškota apžvelgiant XVIII a. Vilniaus akademijos spaustuvės lotyniškuosius proginius leidinius, taip pat šiuo aspektu vertinant pijorų proginės poezijos rinktinę *Zebranie rymów*⁴, išėjusią Vilniaus pijorų spaustuvėje.

Raktažodžiai: Renesansas; Barokas; Apšvieta; kanonas (literatūra); lietuvių literatūra; lietuvių literatūra (lenkų); lietuvių literatūra (lotynų).

1.1. JUVENCIJAUS LITERATŪRINIAI NUOSTATAI

Juvencijaus poetikos 5-osios knygos pirmame skyriuje, skirtame aptarti žymesnius lotynų poetus ir jų kūrybą („Poetarum Latinorum praestantiorum nomina, aetas, stylus“), aiškinama:

Cum Poesis lectione summorum Poetarum[m], et imitatione potissimum[m] comparetur, juvat cognoscere, quinam Poetae frequentius et accuratius legendi, quinam obiter et strictim volvendi, aut etiam omnino praetereundi sint. Id ex Indice, quem subjicio, patebit.⁵

(Kadangi poezija parengiama skaitant ir daugiausia imituojant geriausius poetus, reikia išsiaiškinti, kurie poetai skaitytini dažniau ir nuosekliau, apie kuriuos [tik] prabėgomis ir trumpai svarstyti, arba [jie] net iš viso praleistini. Tai išsiaiškės iš sąrašo, kurį pateikiu.)

Juvencijaus sudarytame sąrašė aptarti pagrindiniai įvairių laikotarpių romėnų poetai: Plautas, Terencijus, Lukrecijus, Katulas, Vergilijus,

³ [Filip Nereusz Golański], *O wymowie i poezji*, powtórne wydanie, nowemi uwagami pomnożone, przez X. Golańskiego S.P. nauczyciela wymowy, W Wilnie: W drukarni J.K. Mci. i Rzeczypospolitey u XX Scholarum Piarum, 1788. – Straipsnyje cituojamas egzempliorius saugomas VUB (sign. BAV 39. 7. 49.).

⁴ *Zebranie rymow z rożnych okolicznosci pisanych mianowicie jmieniem Konwiktu Szlacheckiego Wilen. XX Scholarum Piarum*, W Wilnie: W typografii J.K.M. y Rzeczypospolitey u XX Scholarum Piarum, 1779. – Straipsnyje cituojamas egzempliorius saugomas MAB (sign. L-18/525).

⁵ [Josephus Juvenicus], *Institutiones poeticae et rhetoricae*, p. 109.

Horacijus, Tibulas, Propercijus, Ovidijus, Manilijus, Fedras, Seneka, Lukanas, Petronijus, Persijus, Silijus Italikas, Stacijus, Valerijus Flakas Setinas, Marcialis, Juvenalis, Klaudianas ir Prudencijus. Vieniems skirta daugiau dėmesio, jų stilius ir kūryba aptarti plačiau, o kalbant apie kitus pateiktas tik lakoniškas vertinimas.

Apie Plautą Juvencijus sako, kad šis komediografas neturi būti skaitomas dėl begėdiškumo ir netikusių juokų: „Non temere legendus est, propter nequitas, et impuros amores, atque adeo propter sales invenustos, quibus scatent ejus Comoediae“⁶ („Jis nėra skaitytinas sąmoningai, [būtent] dėl begėdysčių, bjaurių aistrų, taip pat dėl netikusių sąmojų, kurių knibždėte knibžda jo komedijose“).

Terencijus, nors ir pagirtas už siužetus, taip pat nėra rekomenduotas skaityti: „[...] non legatur tamen, nisi repurgatus. [...] In pingendis hominum moribus, et arte coagmentandae fabulae, caeteros vincit Comicos“⁷ („Tegul nebūna skaitomas, nebent išvalytas. [...] Aprašydamas žmonių papročius, taip pat kurdamas siužetą, jis pranoksta kitus komedijų rašytojus“).

Apibūdinant Lukrecijų pasakyta, kad šis poetas pasižymėjo gera lotynų kalba, puikiomis sentencijomis, tačiau kai kurie jo eilėraščiai obsceniški: „[...] insignis est ob Latinum sermonem, et sententiarum gravitatem; versus habet paulo horridiores, interdum obscoenos, et impios“⁸ („Jis žymus dėl lotynų kalbos ir įtaigių sentencijų; jo eilėraščiai kiek šiurkštoki, kartais nešvankūs ir bedieviški“).

Panašiai kalbama ir apie Katulą, odžių, elegijų, epigramų ir kitokių žanrų kūrinių autorių, vertintiną pirmiausia dėl kalbos, o ne dėl eilėraščių turinio: „[...] scripsit Odas, Elegias, Epigrammata, etc. Sermo bene Latinus est, versus aliquando duriores, saepe obscoeni“⁹ („Jis parašė odžių, elegijų, epigramų ir kt. Pasižymi gera lotynų kalba; eilėraščiai kai kada kiek storžieviški, dažnai nešvankūs“).

⁶ *Ibid.*

⁷ *Ibid.*, p. 109–110.

⁸ *Ibid.*, p. 110.

⁹ *Ibid.*

Apie Vergilijų be jokių išlygų ir komentarų tiesiog lakoniškai pasakyta, kad tai: „princeps Latinae Poeseos“¹⁰ („žymiausias iš lotynų poezijos kūrėjų“).

Poetikoje kalbėdamas apie Horacijų, Juvencijus pažymi jo talentą ir išraiškingumą, tačiau nurodo, kad Horacijaus kūryba taip pat skaitytina ne visa: „[...] omnia ingeniose, splendide, luculenter scripsit, non pauca tamen habet lutulenta, et inquinandis moribus, nisi delectus habeatur, opportuna“¹¹ („visa parašė talentingai, puikiai, taikliai, tačiau jo kūryboje yra ne tiek mažai „purvinų“ eilėraščių, vedančių prie papročių gadinimo, todėl reikia daryti atranką“). Juvencijaus metodiniame leidinyje *De ratione discendi et docendi* dar pridurta: „[...] cum brevi commentario accurate repurgatus“¹² („reikalingas] trumpas paaikškinimas, [o tekstas turi būti] kruopščiai išvalytas“).

Poetai Tibulas ir Propercijus apibūdinami drauge. Juos abu Juvencijus vertina kaip vienodai netinkamus skaityti mokyklose: „[...] uterque Poeta melior quam castior, atque idcirco ablegandus a pueros Scholis, nisi qui forte locus bene repurgatus excerptatur“¹³ („nė vienas iš tų poetų nėra nei geresnis, nei doresnis ir todėl mokiniam mokyklose skaityti netinkamas, nebent kartais galima būtų pasirinkti kokią gerai apvalytą vietą“).

Ovidijaus, kurį Juvencijus pristato kaip gabų, sklandžiai eilėraščių poetą, kūryba dėl tam tikrų nepadorių motyvų, pasitaikančių ne tik *Meilės mene*, bet ir *Metamorfozėse* bei *Herofėse*, nėra skaitytina visa. Ne tokie „pavojingi“ kūriniai – tai *Liūdesio elegijos* ir *Laiškai iš Ponto*:

Amoenus vates, copiosus, ingeniosus, et illaborata facilitate gratus, utinam aequus castus et modestus; quamobrem periculose legitur non solum in iis libris, ubi nequitiam aperte proficitur, sed in Metamorphosis, epistolis, etc. Tristia et libri de Ponto minus habent periculi.¹⁴

¹⁰ *Ibid.*

¹¹ *Ibid.*

¹² [Josephus Juvencius], *De ratione discendi et docendi*, p. 99.

¹³ [Josephus Juvencius], *Institutiones poeticae et rhetoricae*, p. 110.

¹⁴ *Ibid.*, p. 110–111.

(Puikus dainius, iškalbingas, talentingas, vertinamas dėl be vargo pasiekiamo kalbos sklandumo; o kad jis būtų toks pat doras ir kuklus; dėl to skaitymas kelia pavojų, nes [nepadorumo] yra ne tik jo knygoje¹⁵, kur atvirai begėdystės skelbiamos, bet ir *Metamorfozėse*, *Laiškuose* ir kt. *Liūdesio elegijose* ir *Laiškuose iš Ponto* yra mažiau pavojų.)

Manilijus paminėtas kaip sklandžiai sueiliuoto ir lengvai suprantamo veikalų *Astronomija* autorius: „Scripsit Astronomica, versatus satis concinne, ac facilliter in argumento per se horrido, et intentato“¹⁶ („Parašė *Astronomiją*, sueiliuotą gana gražiai ir lengvai, net tada, kai turinys pats savaime paprastas ir [iki tol buvo] neišbandytas“).

Fedras pagirtas už ypač gražią kalbą: „Lucet in eo nativus quidam latini sermonis lepos, aureo Augusti saeculo dignissimus“¹⁷ („Jis spindi įgimtu lotynų kalbos grožiu, verčiausiu Augusto aukso amžiaus“).

Seneka, filosofo Lucijaus Anėjaus Senekos sūnus, peikiamas už pompastišką giesmių stilių, nors pabrėžta, kad jo lotynų kalba nėra prasta:

Ampullata sunt ejus Carmina, plerumque tamen plena spiritus et ardoris: latinitas non ignobilis: in sententiis et orationibus, quas actoribus suis et heroibus affingit, modum vix tenet; multo praestantior futurus, si temperare ingenio suo, quam indulgere maluisset.¹⁸

(Jo *Giesmės* yra pompastiškos, dažniausiai pilnos gyvybės ir karščio; lotynų kalba nėra prasta; sentencijose ir kalbose, kurias sukūrė savo deklamuotojams ir herojams, saiką vos išlaiko; rašytų žymiai geriau, jei, užuot [sau] atleidęs, labiau norėtų suvaldyti savo prigimtį.)

Lukanas Juvencijaus sąrašė apibūdintas kaip pompastiško ir aštraus stiliaus mėgėjas: „[...] Historiam civilis belli Caesarem inter et Pompejum versu scripsit, elato, et saepe turgido, nonnunquam acri et ingenioso. [...] Multos fallit ambitiosus ille sententiarum tumor, et argutiarum fucus, ad pompam potius et falsum, quam ad veritatem

¹⁵ Greičiausiai čia kalbama apie Ovidijaus *Meilės meną* (lot. *Ars amatoria*).

¹⁶ [Iosephus Juvencius], *Institutiones poeticae et rhetoricae*, p. 111.

¹⁷ *Ibid.*

¹⁸ *Ibid.*, p. 111–112.

comparatus“¹⁹ („pakiliomis ir dažnai pompastiškomis, kartais aštriomis ir išradingomis eilėmis parašė *Istoriją* apie pilietinį karą tarp Cezario ir Pompėjaus“²⁰. [...] Labai klaidina tas [jo] sentencijų pretenzingas išpūstumas ir apsimestinis sąmojingumas, labiau primenantis prašmatnumą ir melą, negu tiesą“).

Petronijus – tai vienas iš nedaugelio vienareikšmiškai „pasmerktų“ autorių: „Neronis familiaris, ejus flagitia descripsit, versibus impurissimis et argumento convenientibus, uterque dignus oblivione et execratione“²¹ („Nerono šeimynykštis, šlykščiausiomis eilėmis ir su tinkamiausiais įrodymais aprašęs jo niekšybes; ir vienas, ir kitas vertas užmiršimo ir praeiksmo“).

Tačiau Persijų, kitą Nerono laikų satyriką, Juvencijaus nuomone, skaityti iš esmės galima. Persijus „[...] eodem Neronis tempore Satyras scripsit, sed multo conditas sale: tuto legi, pauca si demas, possunt“²² („tais pačiais Nerono laikais rašė satyras, bet su daugeliu pajuokavimų: jei truputį [iš to, kas parašyta,] atimtum, satyros gali būti saugiai skaitomos“).

Silijus Italikas, nors žavėjęsis Vergilijumi ir juo sekęs, tačiau jam neprilygęs, taigi nėra visai tinkamas dėl nepakankamo meniškumo: „[...] Poema composuit de secundo Bello Punico. Virgiliu[m], cujus cultor insignis erat, imitari studuit ac sequi; multu[m] abest, quin assequatur“²³ („parašė poemą apie Antrąjį pūnų karą“²⁴. Vergilijų, kurių didžiai garbino, stengėsi imituoti ir juo sekti; tačiau daug ko [jo paties kūryboje] trūksta, kad ja būtų sekama“).

Stacijus, vienas iš talentingiausių savo meto romėnų poetų, nei ypač pagirtas, nei išpeiktas, pristatytas kaip sunkaus ir mįslingo stiliaus autorius: „[...] scripsit Silvas, Thebaidem, et Achilleidem;

¹⁹ *Ibid.*, p. 112.

²⁰ Pagrindinėje kūrinio dalyje vaizduojamas Farsalo mūšis, todėl šis epinis kūrinys dažnai vadinamas *Farsalija*.

²¹ [Josephus Juvencius], *Institutiones poeticae et rhetoricae*, p. 112.

²² *Ibid.*, p. 112.

²³ *Ibid.*

²⁴ Kalbama apie Silijaus Italiko epinę poemą *Pūnų karas* (lot. *Punica*).

stylo saepe confragoso, et obscuro. Ejus Silvae sunt amoeniores, et cultiores²⁵ („parašė *Silvas*²⁶, *Tėbaidą* ir *Achileidą*; dažnai [rašo] sunkiu ir mįslingu stiliumi. Jo *Silvos* yra patrauklesnės ir dailesnės [nei kiti kūriniai]“).

Valerijus Flakas Setinas²⁷, pasak Juvencijaus, rašė švaresniu ir geresniu stiliumi nei Stacijus: „[...] edidit libros octo Argonauticon, quos Vespasiano dedicavit. Statio purior et melior est“²⁸ („išleido aštuonias *Argonautikos* knygas, kurias dedikavo Vespasianui. [Jo stilius] švaresnis ir geresnis nei Stacijaus“).

Marcialio epigramos, išskyrus obsceniškąsias, būtų tinkamos auklėjant, taisant netikusius papročius: „[...] mores et ingenium perpolire potest ejus lectio, si obscoena deleas epigrammata“²⁹ („jo kūrybos skaitymas gali patobulinti papročius ir būdą, jei išmestum begėdiškas epigramas“).

Apibūdindamas Juvenalį, Juvencijus jį lygina su Persijumi ir Horacijumi, mokiniams šio poeto kūrybos patariama vengti, nebent būtų skaitoma „išvalyta“ poezija: „[...] Poeta doctus, et eloquens, majestatem, et aculeos, interdum declamatorios, habet: minus Horatio politus ac pressus, Persio uberius est. Cave illum, nisi expurgatum legas“³⁰ („mokytas ir iškalbingas poetas, pasižymi didingumu ir kandumu, kartais retoriškumu: [jo eilėraščių] stilius ne toks skoningas ir saikingas kaip Horacijaus, už Persijų rašo turiningiau. Venk jo, nebent skaitytum apvalytą“).

Klaudianui papriekaištavęs dėl pernelyg pompastiškos kalbos, Juvencijus jį vis dėlto vertina kaip ypač puikų poetą: „[...] Poeticos spiritus ingentes et meliore saeculo dignos habet, ac, si tumoris non nihil detrahas, vix ulli Poetarum latinorum, praesertim in iis, quae

²⁵ [Josephus Juvencius], *Institutiones poeticae et rhetoricae*, p. 113.

²⁶ *Silvae* (*Rinkinys*) – tai įvairios tematikos Stacijaus eilėraščių rinkinys.

²⁷ Gajus Valerijus Flakas Setinas Balbas (C. Valerius Flaccus Setinus Balbus) – Vespasiano (9–79 m. po Kr.) laikų poetas.

²⁸ [Josephus Juvencius], *Institutiones poeticae et rhetoricae*, p. 113.

²⁹ *Ibid.*

³⁰ *Ibid.*

postremo loco scripsit, secundus est³¹ („turi didžiulį poetinį polėkį, vertą geresnio amžiaus, ir jei [iš jo kalbos] pompastiškumo truputį atimtum, vargu ar už jį dar atsirastų koks geresnis lotynų poetas“).

Pristatydamas Prudencijų, Juvencijus akcentuoja krikščionišką jo poezijos tematiką ir talentą eiliuoti: „[...] in rebus Christianam fere pietate[m] et religione[m] spectantibus opera posuit, barbaro saepe, licet ingenioso et erudito carmine“³² („rašė kūrinis, susijusius su krikščionišku pamaldumu ir religija; tai darė dažnai barbariškomis, bet talentingomis išlavintomis eilėmis“).

Baigdamas komentuoti šį sąrašą, Juvencijus pataria taip pat pasidomėti Kvintiliano nuomone apie lotynų poetus: „Quintilianus iudicium de Poetis latinis habes libro ejus institutionu[m]“³³ X³⁴ („Turi sužinoti Kvintiliano nuomonę apie lotynų poetus, išdėstyta jo veikalas *Oratoriaus rengimas* 10-je knygoje“).

Aptaręs atskirų romėnų autorių kūrybą ir jų stiliaus savitumą, Juvencijaus pereina prie žanrų stilistikos. 5-os knygos antrame skyriuje („De stylo Poetico“) pirmiausia pateikiama stiliaus definicija: „Stylus vocatur propria quaeda[m] dicendi, seu scribendi forma“³⁵ („Stilius – tai tam tikra kalbėjimo arba rašymo forma“), išskiriami atskiriems žanrams būdingi stiliaus ypatumai: „Alius enim stylus convenit Epopoeiae, et versui Heroico: alius tragico, et Comico, alius Lyrico; suos est Epigrammati, suos Elegiae, suos Dithyrambo, etc.“³⁶ („Vienoks stilius būdingas epopėjai ir herojiniam eilėraščiui, kitoks – tragedijai ir komedijai, dar kitoks – lyriniam kūriniumi, savo stilių turi epigrama, savo – elegija, savo – ditirambas ir kt.“). Pasak Juvencijaus, tai, kas būdinga kiekvieno atskiro kūrėjo stiliui, geriausiai galima suprasti skaitant jo kūrybą:

³¹ *Ibid.*

³² *Ibid.*

³³ Lotyniškas Kvintiliano veikalas pavadinimas – *Institutio oratoria*.

³⁴ [Josephus Juvencius], *Institutiones poeticae et rhetoricae*, p. 113.

³⁵ *Ibid.*, p. 114.

³⁶ *Ibid.*

[...] Caput est legere optimos in unoquoque genere: exempli causa Virgilium in Heroico pomate, quem recentiores quidam egregie sunt imitati, ut Sannazarius, Bembus, Heinsius, et alii, quorum carmina extant collecta in libello, cujus titulus est, *Deliciae Heroicae Poeseos*, item Jacobus Vallius, Carolus Ruaeus: et in Elegiaco, Ovidius, Sidronius Hoschius; et in Comico Terentius; in Tragico, Seneca, Petavius, Malapertinus, etc. In Lyrico Horatius, Sarbievius, Jonius, etc. In Epigrammate, Martialis, in sylvis Stadius, etc. Consule Quintilianum libro praesertim 12. c. 10. ubi de stylo, ejusque diversis formis agit: et P. Nicolaum Caussinum in suis divinae et humanae eloquentiae Parallelis Lib. XI, sed praecepta haud multu[m] juvant. Optimum stylum consequeris, si multum et attente legeris et diligenter scripseris.³⁷

(Svarbiausia yra skaityti geriausiai kiekvieno žanro kūrinius: pavyzdžiui, Vergilijų, kaip herojinės poemos autorių, kurių kai kurie jaunesnieji, tokie kaip Sanazarijus³⁸, Bembas³⁹, Heinsijus⁴⁰ ir kiti, laikė ypač vertu imituoti, jų giesmės yra surinktos knygelėje, kuri vadinasi *Herojinės poezijos grožybės*, taip pat [Vergilijumi sekę] Jokūbas Valijus⁴¹, Karolis Ruėjus⁴². Iš elegijos žanro autorių skaitytinas Ovidijus, Sidronijus Hoschijus⁴³; iš komedijų kūrėjų [verčiausias skaityti] Terencijus, iš tragedijų – Seneka, Petavijus⁴⁴, Malapertas⁴⁵ ir kt. Kaip lyrinių kūrinių autoriai sektini Horacijus, Sarbievijus, Jonijus ir kt. Iš epigramų kūrėjų – Marcialis, iš silvų – Stacijus ir kt. Remkis Kvintiliano knyga, ypač 12-tos

³⁷ *Ibid.*, p. 114–115.

³⁸ Jokūbas Sanazarijus (Iacobus Sannazarius, Iacopo Sannazaro, 1456 arba 1458–1530) – italas, eiliavęs italų ir lotynų kalbomis.

³⁹ Petras Bembas (Petrus Bembus, Pietro Bembo, 1470–1539 arba 1547) – italas, kardinolas, humanistas, rašytojas ir poetas, rašė italų ir lotynų kalbomis.

⁴⁰ Literatūros istorijoje žinomi trys Heinsijų šeimos atstovai: tėvas Danielius Heinsijus (Daniel Heinsius, Heins, 1580–1655) – vienas iš reikšmingiausių Vokietijos Renesanso autorių, Leideno universiteto profesorius, poetas, rašęs vokiškai ir lotyniškai; sūnus Mikalojus Heinsijus vyresnysis (Nicolaus Heinsius, 1620–1681), vokiečių poetas, klasikinės filologijos specialistas, ir jo sūnus Mikalojus Heinsijus jaunesnysis (1655–1718), gydytojas ir rašytojas.

⁴¹ Jokūbas Valijus (Iacobus Vallius) – italų jėzuitas, poetas.

⁴² Karolis Ruėjus (Carolus Ruaeus, Charles de la Rue, 1643–1725) – prancūzų jėzuitas, oratorius, filologas, poetas, eiliavęs lotyniškai.

⁴³ Sidronijus Hoschijus (Sidronius Hoschius, Hossche, 1596–1653) – italų jėzuitas, poetas, lotyniškų elegijų ir poemų autorius.

⁴⁴ Dionyzas Petavijus (Dionysius Petavius, Denis Petau, 1583–1652) – prancūzų jėzuitas, teologas, klasikinės filologijos specialistas.

⁴⁵ Karolis Malapertas (Charles Malapert, 1581–1630) – belgų jėzuitas, rašytojas, astronomas, Aristotelio kosmologijos teorijos šalininkas, taip pat parašęs lotyniškų poemų ir dramų, tapusių XVII a. bestseleriais.

knygos 10-tu skyriumi, kur Kvintilianas dėsto apie stilių ir jo skirtingas formas, ir tėvu Mikalojumi Kausinu⁴⁶, jo veikalas *Apie bažnytinę ir pasaulietinę iškalbą* 11-ta knyga, bet taisyklės iš tiesų nelabai padeda. Geriausiai stilių išlavinsi, jei daug ir dėmesingai skaitysi ir uoliai rašysi.)

Kaip matyti iš šio apibendrinimo, tarp sektinų pavyzdinių autorių minimi ir Naujųjų laikų poetai, kurių kūryba prieš tai nebuvo aptarta ir įvertinta. Taigi šalia Ovidijaus, nors peikto už begėdystes, bet vis tiek nepralenkto romėnų elegiko, paminėtas Sidronijus Hoschijus, kaip sektini tragikai greta Senekos minimi Petavijus ir Malapertas, šalia talentingojo ir išraiškingojo Horacijaus, iš kurio poezijos rekomenduota skaityti tik atrinktus kūrinius, minimi jo sekėjai Sarbievijus ir Jonijus. Marcialio, ydingų papročių kritiko ir obsceniškų epigramų meistro, kūryba XVIII a. autoriams nurodyta kaip sektiniausias epigraminės poezijos pavyzdys.

1.2. GOLIANSKIO KANONO KONTŪRAI

Golianskio darbo *O wymowie i poezji* dalis, skirta poezijai, pradedama aptariant poezijos susiformavimą ir tikslą, detaliam analizuojant vaizduotę, kaip poezijos pagrindą, aptariant poetinę stilių ir pateikiant poezijos klasifikaciją. Skyriuje, skirtame poetinio stiliaus ypatumams („Styl Poetyczny“), Golianskis teigia: „Gdy iednak styl prawdziwie Poetyczny, taki iest, że choćby się cała harmonia wiersza pomieszala, wydaie się w nim taki duch, takie są wyrażenia, iakich w niewiązanej mowie używać się nie zwykło“⁴⁷ („Vis dėlto tikrasis poetinis stilius yra toks, kuriame, nors ir visai eilėraščio darnai susimaišius, atsiskleidžia tokia dvasia, būdingi tokie posakiai, kuriuos neįprasta vartoti nepoetinėje kalboje“). Panašiai kaip ir Juvencijus, Golianskis taip pat nurodo, kad poetinis stilius „[...] lubo się różnie

⁴⁶ Mikalojus Kausinas (Nicolaus Caussinus, 1583–1651) – prancūzų jėzuitas, retorikos profesorius, pamokslininkas; čia minimas jo labai populiarus retorikos darbas *Eloquentiae sacrae et humanae parallela libri XVI*, išleistas Paryžiuje 1619 m.

⁴⁷ [Filip Nereusz Golański], *op. cit.*, p. 396.

musi odmieniać, podług gatunków Poezyi, ile maiący być zgodny z zamiarem [...]“⁴⁸ („privalo keistis priklausomai nuo įvairių poezijos žanrų, jis turi atitikti [poeto] užmojus“).

Golianskiui greičiausiai jau neatrodė reikalinga poetikoje pateikti atskirą kanoninę skaitytinų ir sektyvų poetų sąrašą. Nors pijorų mokyklose humanitarinis ugdymas iš esmės rėmėsi jėzuitų mokykline tradicija, tačiau čia greta klasikinių kalbų didelis dėmesys skirtas tiek gimtajai (t. y. lenkų) kalbai, tiek apskritai naujosioms kalboms. Golianskio požiūris į atskirus autorius ir jų vertinimas atsiskleidžia aptariant konkrečius žanrus ir nurodant geriausius jų atstovus. Pažymėtina, kad Golianskis, aptardamas kai kuriuos žanrus, kartais net nemini ryškiausių antikinių tų žanrų kūrėjų, taip pat svarbu, jog dažnai šalia Antikos poetų nurodo savo amžininkus ar ankstesnius poetus, rašiusius ne tik lotynų, bet ir lenkų kalba.

Skyriuje „Apie epigramas ir įrašus“ („O epigrammatach i Napisach“) net neužsimenama apie garsiausią šio žanro Antikos atstovą Marcialį. Neeiluotus įrašus Golianskis iliustruoja Vergilijaus *Eneidos* eilute (III, 288): „Aeneas haec de Danais victoribus arma“⁴⁹ („Gavusių viršų grajų šarvus aukoja Enėjas“⁵⁰). Kaip eiluoto įrašo pavyzdį, nurodydamas į šaltinį – Simono Starovolskio (1588–1656) *Monumenta Sarmatarum*⁵¹, – pateikia Žygimantui I skirtą ir Krokuvos katedros Jogailaičių koplyčioje esantį įrašą, kurio autorius, kaip pavyko nustatyti, yra Andrius Krickis (Andreas Cricius, 1482–1537)⁵². Prie vienos šiame skyriuje pacituotos lotyniškos epigramos ir jos vertimo į lenkų kalbą tenurodyta santrumpa „A“, o prie kitos pažymėta, kad cituojama

⁴⁸ *Ibid.*, p. 397.

⁴⁹ *Ibid.*, p. 403.

⁵⁰ Vergilijus, *Eneida*, iš lotynų kalbos vertė Antanas Dambrauskas, Vilnius: Vaga, 1989, p. 53. – Tai įrašas ant varinio Abanto skydo, prikulto prie įėjimo į šventovę.

⁵¹ [Filip Nereusz Golański], *op. cit.*, p. 403–404.

⁵² [Andreas Cricius], *Andrae Cricii Carmina*, edidit, praefatione instruxit, adnotationibus illustravit Casimirus Morawski, Cracoviae: Typis Universitatis Jagellonicae, provisore A.M. Kosterkiewicz, 1888, p. 79–80.

iš „Dzieł Poetycznych Naruszewicza tom III“⁵³, t. y. iš Adomo Naruševičiaus eilėraščių rinkinio. Viena iš netikėčiausių Golianskio cituotų epigramų – tai epigrama, skirta Karoliui V, Šv. Romos imperatoriui: cituojamas lotyniškas ir lenkiškas epigramos variantas, tačiau nei vieno, nei kito teksto autorius nenurodytas. Tai mįslių dėl autorystės kėlusi epigrama, kurią XVI–XVII a. sandūroje prancūzai laikė Joachimo du Bellay, ispanai – Francisco de Quevedo y Villegas, lenkai – Mikalojaus Semp-Šažinskio (Mikołaj Sęp-Szarzyński) ir pan. kūrinio. Iš tiesų šią epigramą lotynų kalba parašė mažai žinomas lotynų humanistas Janas Vitalis Panormitanietis (Janus Vitalis Panormitanus, Giann’is arba Giovann’is Vitale iš Palermo), o į lenkų kalbą išvertė Mikalojus Semp-Šažinskis⁵⁴.

Kalbėdamas apie satyras („O Satyrach“), Golianskis pirmiausia mini Antikos autorius – Lucilijų, Horacijų Persijų ir Juvenalį: „Lucyliusz, a potem Horacyusz, Persyusz, Juwenalis, przyprowadzili Satyrę do tey postaci, w którey ją teraz widzimy. Wszyscy ci mieli dowcip i ogień“⁵⁵ („Lucilijus, o paskui Horacijus, Persijus, Juvenalis ištobulino satyrą iki to modelio, kuris būdingas šiandieninei satyrai. Visi jie pasižymėjo šmaikštumu ir ugingumu“). Tačiau pabrėžta, kad Golianskio tėvynainiai šiame žanre pranoksta Antikos satyrikus: „Sławnieysi w Narodzie naszym (oprócz inszych dzieł) Pisarze Satyr, Kochanowski, Opaliński, Naruszewicz, Krasicki, tym zdaie się, przechodzą Łacińskich Satyryków, że cokolwiek ganią, ganią tak, żeby tego nie lubić“⁵⁶ („Mūsų tautos garsiausi satyrų meistrai (rašę ir kitokius kūrinius) yra Kochanovskis, Opalinskis⁵⁷, Naruševičius, Krasickis, tuo, atrodo, pranoksta lotynų satyrikus, kad jeigu ką peikia, tai peikia taip, kad to nebūtų mėgstama“).

⁵³ [Filip Nereusz Golański], *op. cit.*, p. 403.

⁵⁴ <http://www.idiocentrism.com/rome.htm>

⁵⁵ [Filip Nereusz Golański], *op. cit.*, p. 407.

⁵⁶ *Ibid.*, p. 408.

⁵⁷ Kristupas Opalinskis (Krzysztof Opaliński, 1609–1655) – lenkų politinis veikėjas ir satyrikas, populiarų ir daugelio leidimų sulaukusių satyrų *Satyry, albo Przetwory do naprawy rządu i obyczajów w Polsce należące* (1650) autorius.

Aptardamas elegijas, iš pradžių Golianskis mini romėnų elegikus Ovidijų, liūdnu elegijų meistrą, ir Tibulą bei Propercijų, linksmų jausmų reiškiėjus: „Zali się Owidyusz w Elegiach swoich; ale w nich Tybullus i Propercyusz wesole czucie tłumaczą“⁵⁸ („Ovidijus savo elegijose“⁵⁹ skundžiasi, bet Tibulas ir Propercijus jose kalba apie linksmus jausmus“). Čia taip pat minimas XVIII a. anglų poetas Edvardas Jungas (Edward Young): jo kūrinys „Naktys“⁶⁰ pateiktas kaip gedulingos eleginės poemos pavyzdys.

Skyriuje, skirtame giesmėms, arba odėms („O Pieśniach, czyli Odach“), cituojamos kelios Horacijaus odžių eilutės (*Odės*, I. 4. 13–14): „Pallida mors aequo pulsat pede pauperum tabernas / Regumque turris“⁶¹ („Beldžias vienodai į lūšną neturtėlių / ir karalių pilį / mirtis išblyškus...“⁶²), taip pat dvi lenkiškos odės, vienos autorius – Janas Kochanovskis (Jan Kochanowski)⁶³, kitos – Vespasianas Kochovskis (Wespazjan Kochowski)⁶⁴. Be šių istorinės tematikos patriotinio pobūdžio odžių, Golianskis taip pat išskyrė himnus: „Są Ody poświęcone czci Bozkiey, które się inaczey *Himnami* zowią“⁶⁵ („Yra Dievo garbei skirtų odžių, kurios kitaip vadinamos *himmnais*“). Kaip tokio himno pavyzdys pateiktas „Himn Kościelny na Dzień SS. Młodzianków“ – iš pradžių lenkiškas, po to lotyniškas variantas. Nei lenkiškos, nei lotyniškos himno versijos autoriai nenurodyti. Įdomu pastebėti, kad tą patį himną savo darbe *O rymotwórstwie i rymotwórcach* (pirmą kartą publikuotas po autoriaus mirties 1803) taip pat cituoja Ignacas Krasickis

⁵⁸ [Filip Nereusz Golański], *op. cit.*, p. 408.

⁵⁹ Kalbama apie Ovidijaus kūrinių *Liūdesio elegijos* (lot. *Tristia*).

⁶⁰ Kalbama apie Jungo poemą „Complaint, or Nights Thoughts on Life, Death and Immortality“ („Skundas, arba Nakties mintys apie gyvenimą, mirtį ir nemirtingumą“, 1742–1745).

⁶¹ [Filip Nereusz Golański], *op. cit.*, p. 410.

⁶² Horacijus, *Lyrika*, Iš lotynų kalbos vertė Henrikas Zabulis, Vilnius: Vaga, 1977, p. 45.

⁶³ Tai garsi patriotinės pilietinės dvasios odė, žinoma pavadinimu „Pieśń o spustoszeniu Podola“, parašyta apie 1575.

⁶⁴ Vespasiano Kochovskio odė „Berestecką bitwę Apollo spiewa“.

⁶⁵ [Filip Nereusz Golański], *op. cit.*, p. 413.

(Ignacy Krasicki), kur nurodo, kad lotyniškai himną parašė Aurelijus Prudencijus, o į lenkų kalbą išvertė pijoras Bonaventūra Šabranskis (Bonawentura Szabrański)⁶⁶. Išskirtiniu lyrinės poezijos kūrinium Golianskis laiko Dovydo psalmes ir akcentuoja, kad yra ir kitokio tipo odžių: herojinių, filosofinių, moralinių ir pan., skirtingų minties raiška, apimtimi, švelnių, malonių, gyvų⁶⁷. Viena iš jų – tai pasirinkta cituoti Naruševičiaus odė, parašyta išgelbėjus jo didenybės gyvybę ir sveikatą („[...] oda na dzień ocalenia życia i zdrowia JKMc⁶⁸“). Šio skyriaus pabaigoje Golianskis pateikia apibendrinimą, kuriame išskiria ne tik savo tėvynainius, rašiusius lotyniškai, bet, neminėdamas konkrečių pavardžių, taip pat pagiria eilivčius gimtąja kalba:

Z tych, którzy się w Narodzie Naszym wslawili Łacinską Poezyą liryczną, było wielu: z pomiędzy nich sławniejsi są Sarbiewski, Ines, Benedykt Zawadzki, Konarski. Ale mamy dziś daleko więcej najsławniejszego wspomnienia godnych Poetów, których Pieśni w Oczyszczym ięzyku szczęśliwie ułożone, wierna pamięć powtarzać lubi.⁶⁹

(Mūsų tautoje buvo daug poetų, išgarsėjusių lyrine lotynų poezija, garsiausi iš jų yra Sarbievijus, Inesas, Benediktas Zavadskis, Konarskis. Tačiau šiandien turime žymiai daugiau šlovingiausio atminimo vertų poetų, kurių gimtąja kalba sėkmingai sudėtas eiles ištikima atmintis mėgsta kartoti.)

Aptardamas eklogos ypatumus ir žanro esmę („O Sielankach, czyli Pasterkach“), Golianskis pasiremia Adomo Naruševičiaus eilėraščiu. Apžvelgdamas žanro raidą, išskiria pirmuosius graikų idilės kūrėjus – Teokritą, Moschą, Bioną – ir vienintelį romėnų eklogos žanro atstovą Vergilijų⁷⁰. Aiškindamas apie bukolikos žanro tradiciją lenkų literatūroje (*sielanki*), Golianskis vardija tokius autorius:

⁶⁶ [Ignacy Krasicki], *Dziela Ignacego Krasickiego, z portretem autora, tom III*, wydanie Towarzystwa Typograficznego z 1819 r., Wilno, Warszawa i Kijow: W księgarniach pod firmą Józefa Zawadzkiego, 1851, p. 260. – Straipsnyje cituojamas egzempliorius saugomas MAB (sign. 217959/3).

⁶⁷ [Filip Nereusz Golański], *op. cit.*, p. 415.

⁶⁸ *Ibid.*

⁶⁹ *Ibid.*, p. 416–417.

⁷⁰ *Ibid.*, p. 420.

Sielanki Polskie, dawniey Symonowicz⁷¹, Zimorowicz, Klonowski, Gawiński, Minasowicz wykształcili. Naruszewicz ie swoiemi z bogacił. Nagurczewski Łacinskie Wirgiliusza przełożył⁷². Niemniey też do tego tu wspomnienia należy X. Eysymont S.P. i przyjemny Autor zabawek wierszem i prozą.⁷³

(Lenkiškai bukolikas anksčiau [rašė] Simonovičius⁷⁴, [vėliau] ištbulino Zimorovičius⁷⁵, Klonovskis, Gavinskis⁷⁶, Minasovičius⁷⁷. Naruševičius jas praturtino savomis. Nagurčevskis⁷⁸ išvertė lotyniškas Vergilijaus [eklogas]. Ne mažiau verta paminėti pajorą kunigą Eisimontą⁷⁹, puikų eiliuotų ir prozinių kūrinėlių autorių.)

Analizuodamas herojinės poezijos ypatumus („O wierszu bohatyryskim“), be Antikos autorių – Homero ir Vergilijaus⁸⁰, – Golianskis taip pat mini garsaus XVII a. anglų poeto Džono Miltono (John Milton) kūrinį *Prarastasis rojus* (1667)⁸¹, XVIII a. prancūzų poeto, rašytojo, publicisto ir filosofo Voltero (François Marie Arouet Voltaire) epinę poemą *Henriada* (1718)⁸².

⁷¹ „Jako Jan Kochanowski pierwszym iest w swoim rodzaju z Poetów Polskich; tak Symonowicz pierwsze ma mieysce w Poezyi Pasterskiej.

Słodkie iego Sielanki który tylko czyta,

Czuie zstłowiaczalego wdzięki Teokryta. (Krasicki. B. W.)“

(„Kaip Janas Kochanovskis yra pirmas tarp lenkų poetų, rašiusių tos rūšies poeziją, taip Simonovičius užima pirmą vietą tarp bukolinės poezijos kūrėjų.

Saldžias jo bukolikas kas tik skaito,

[tas] jaučia suslavinto Teokrito dėkingumą. (Krasickis, Varmijos vyskupas))“ .*Ibid.*

⁷² „Sielanki wspomnionych Poetów drukowane są razem, za staraniem J.O. Xcia Jmci. Adama Czartoryskiego Jen: Ziem Podolskich“ („Minėtų poetų bukolikos jo prakilnybės kunigaikščio Adomo Čartoriskio, Podolės generolo, rūpesčiu buvo išspausdintos viename rinkinyje“). *Ibid.*

⁷³ *Ibid.*, p. 420.

⁷⁴ Simonas Simonovičius (Szymon Szymonowicz, 1558–1629) – lenkų Renesanso poetas.

⁷⁵ Juozapas Baltramiejus Zimorovičius (Józef Bartłomiej Zimorowicz, 1597–1677) – lenkų poetas.

⁷⁶ Jonas Gavinskis (Jan Gawiński, 1622–1684?) – lenkų Baroko poetas.

⁷⁷ Juozapas Epifanijus Minasovičius (Józef Epifani Minasowicz, 1718–1796) – lenkų poetas ir leidėjas, istorinių, religinių, satyrinių kūrinių autorius, rašė tragedijas, vertė romėnų ir neolotyniškąją poeziją.

⁷⁸ Ignacas Nagurčevskis (Ignacy Nagurczewski, 1725–1811) – jėzuitas, lenkų rašytojas, vertėjas.

⁷⁹ Martynas Eisimontas (Marcin Eysymont, 1735–1814) – poetas, vertėjas.

⁸⁰ [Filip Nereusz Golański], *op. cit.*, p. 448.

⁸¹ *Ibid.*, p. 450.

⁸² *Ibid.*, p. 451.

Golianskio poetikoje teikiamas kanonas formuojamas dažniausiai atsispiriant į antikinių įvairių žanrų pradininkų kūrybą, tačiau jį sudarančios personalijos iliustruoja aktualizuotą pirmiausia lenkų, taip pat ir europinės literatūros kontekstą. Taigi greta graikų ir romėnų kūrėjų minimi Adomas Naruševičius, Janas Kochanovskis, Motiejus Kazimieras Sarbievijus, Vespasianas Kochovskis, Kristupas Opalinskis, Ignacas Krasickis, Albertas Inesas, Simonas Konarskis, Benediktas Zavadskis, Simonas Simonovičius, Juozapas Baltramiejus Zimorovičius, Klonovskis, Jonas Gavinskis, Juozapas Epifanijus Minasovičius, Ignacas Nagurčevskis, Martynas Eisimontas, Edvardas Jungas, Džonas Miltonas ir Volteras.

2. TEORINIO KANONO ATŠVAITAI JĖZUITŲ IR PIJORŲ GROŽINĖJE KŪRYBOJE

Vilniaus jėzuitų akademijos spaustuvėje išleistuose proginiuose leidiniuose cituoti ir klasikiniai romėnų autoriai, ir vėlyvosios Antikos kūrėjai. Tarp dažniausiai cituotųjų paminėtini Klaudianas, Stacijus, Horacijus, Manilijus, Vergilijus, Propercijus, Ovidijus, Plinijus Jaunesnysis. Taip pat cituotos ištraukos iš Salustijaus, Petronijaus, Anakreonto, Marcialio, Auzonijaus, Mureto, Lukano, Venancijaus Fortunato kūrybos. Iš amžininkų populiariausi buvo Motiejus Kazimieras Sarbievijus, Jokūbas Baldė⁸³, Jonas Kviatkevičius⁸⁴, Simonas Starovolskis, Albertas Inesas⁸⁵, pasitaiko citatų iš Francėsko Petrarkos⁸⁶.

⁸³ Jokūbas Baldė (Jacobus Balde, 1604–1668) – vokiečių jėzuitas, lyrinis poetas, odžių, epinių ir pastoralinių poemų, satyrų, elegijų, dramų autorius, vadinamas „germanų Horacijumi“.

⁸⁴ Jonas Kviatkevičius (Jan Kwiatkiewicz, 1630–1703) – lenkų jėzuitas, retorikos, filosofijos, teologijos, matematikos profesorius, lotynų ir lenkų kalbomis parašęs apie 40 įvairių kūrinių (dauguma jų retoriniai).

⁸⁵ Albertas Inesas (Albert Ines, 1619–1658) – lenkų jėzuitas, poetas.

⁸⁶ Frančeskas Petrarka (Francesco Petrarca, 1304–1374) – italų poetas, vienas iš ankstyvojo Renesanso humanistų.

Ypač įdomus šiuo požiūriu leidinys – tai prozinė panegirika, skirta pasveikinti Paulių Bernardą Sapięgą, Žemaičių vyskupą⁸⁷, išleista 1715 m. Įrašas nurodo, kad teksto autorius yra Kražių kolegijos retorikos profesorius jėzuitas Liudvikas Sokulskis. Į prozinį panegirikos tekstą čia įpinta ir Antikos autorių citatų, ir to meto poetų kūrybos eilučių: cituojama Vergilijaus *Eneida*, Ovidijaus *Metamorfozės* ir *Fastai*, Klaudiano enkomijas *Imperatorium Honorium*, Plinijaus *Panegirika* Trajanui, Sarbievijaus poezija (odė ir epigrama), taip pat Ineso *Lechiada*.

Kitas paminėtinas pavyzdys yra Mykolo Zamoiskio ir Elzbietos Višnioveckos vestuvių proga 1721 m. išleistas literatūrinis sveikinimas⁸⁸. Tai dvikalbis leidinys, sudarytas iš dviejų dalių: lotyniškos prozinės panegirikos ir analogiško turinio eiliuoto teksto lenkų kalba, pavadinto „Aspekt xiężycy w pełni dziedzicznych splendorów“. Į lotyniškos panegirikos tekstą įterpta Cicerono posakių, Ovidijaus eilutė iš kūrinio *Vaistai nuo meilės*, citata iš Vergilijaus *Georgikų* (kn. I), taip pat kelios Horacijaus poezijos ištraukėlės (tarp jų garsioji giesmė „Sau paminklą baigiau“; *Giesmės*, III, 30). Be minėtų autorių, cituojamas Klaudianas, Sarbievijus, Baldė (*In elog.*), Plinijus (*Plinius ad Trajanum*), Kviatkevičius (*In oratore peripatetico*), Starovolskis (*De rege Stephano*). Pažymėtina, kad lenkiškoji leidinio dalis laikytina ne lotyniškosios dalies vertimu, o laisva temos interpretacija. Pirma, kaip

⁸⁷ *Idea bonorum pontificum [...] Paulus Bernardus Sapięha, episcopus Samogitiae, [...] omnibus dotibus magnorum et sanctorum praesulem a virtute, sapientia et lucina infructus, sub auspiciatissimum in cathedram suam ingressum panegyrico cultu salutat a collegio Chodkiewicziano Crocensi S.I. a. 1715, [Vilnae, 1715], įrašas: „labor. P. Ludovici Sokulski S.I., prof. Retorici [...] Crocis“.* – Straipsnyje naudotasi egzemplioriumi, saugomu VUB (sign. IV 31205).

⁸⁸ *Hastae fulgurantes in splendore lunae, ad festivos hymenaei soles [...] Michaelis [...] Zamoyiski, venatoris regni [...] et [...] Elisabethae [...] Wisniowiec principis Korybutówna Wisniowiecka, cancellaridis Magni Ducatus Litvaniae, seren. Dies p. cels. neo-sponsis augurantes inter publica privata[ue] utriusq[ue] gentis vota genitali pro spectaculo praesentatae ab obligatissimo Radiviliano Pincensi collegio S.I. anno [...] 1721, Vilnae: Typ. Acad. S.I., [1721].* – Straipsnyje naudotasi egzemplioriumi, saugomu VUB (sign. IV 30593).

jaų buvo minėta, ši dalis yra eiliuota, antra, ji žymiai trumpesnė už lotyniškąją, o minėti autoriai čia necituojami.

Vilniaus jėzuitų akademijos spaustuvėje buvo spausdinami ne tik jėzuitų, bet ir kitoms vienuolijoms priklausiusių autorių leidiniai. Pavyzdžiui, mirus Jonui Ursinui Davainai Sologubui, Brastos vaitadai, Akademijos spaustuvėje 1749 m. išleista laidotuvinė giesmė *Carmen lugubre*⁸⁹, pasirašyta Vilniaus pijorų kolegijos. Šio leidinio kitoje antraštinio lapo pusėje išspausdintos pamokomosios citatos apie gyvenimo prasingumą: cituojamas Plinijus Jaunesnysis ir Markas Antonijus Muretas. Pačiame hegzametru eiliuotos giesmės tekste citatų nėra.

Humanistinis lavinimas paveikė ne tik literatūrinę kūrybą, – jo ženklai pastebimi taip pat kitokio žanro leidiniuose: antikiniai autoriai buvo cituoti ir mokslinėje literatūroje. Akademijos spaustuvėje 1789 m. išleistas medicinos vadovėlis „Mokslas apie gimdyves“⁹⁰, kurį iš prancūzų kalbos į lenkų kalbą išvertė Józefas Bergeris. Atskirame leidinio puslapyje (po turinio prieš dėstomąją dalį) įdėta prasminiu požiūriu labai taikli citata iš Ovidijaus *Metamorfozių* (II, 643–644): „[...] tibi se mortalia saepe || Corpora debebunt [...]“ („Nesyk mirtingųjų gyvybė || Rankoj tavojoje bus“⁹¹).

Pijorų poezijos rinktinė *Zebranie rymów*, kurią sudaro lenkiški ir lotyniški eilėraščiai, parašyti 1758–1779 m., rodo akivaizdžią ilgą laiką gyvavusios citavimo tradicijos kaitą: pirma, cituoti tampa tarsi

⁸⁹ *Carmen lugubre in parentalibus [...] Joannis Ursini Dowoyna Sotłohub, palatini Brestensis, [...] officio dolentis musae collegii Vilnensis sholarum piarum decantatum, [...] A. 1749, Vilnae: Typ. S.R.M. Acad. S.I., [1749].* – Straipsnyje naudotasi egzemplioriumi, saugomu VUB (sign. IV 30669).

⁹⁰ Augier Du Fot An Amable, Saucerotte, *Nauka położnica przez pytania y odpowiedzi po franzuzku napisana, a teraz wyłożona po polsku przez Józefa Berger de Lonchamps, ucznia medycyny, nauk wyzwolonych i filozofii doktora, korrepetytora anatomii w Szkole Głóv. W.X.L. Za wiadomością i aprobatą prof. medycyny i chirurgii w Akad. Wileńskiey, Wilno: Druk. J.K.M. przy Akad., 1789.* – Straipsnyje cituojamas egzempliorius saugomas MAB (sign. L–18/633).

⁹¹ Ovidijus, *Metamorfozės*, iš lotynų kalbos vertė Antanas Dambrauskas, Vilnius: Vaga, 1979, p. 55.

„nebemadinga“ (visame rinkinyje, o jį sudaro apie 120 eilėraščių, yra tik vienas eilėraštis, kuriame cituojama), antra, jei ir pasitaiko viena kita cituojama eilutė, ji pateikiama po eilėraščio antrašte ir tampa jo moto (iš viso yra 4 eilėraščiai, turintys moto). Pažymėtina, kad visi šie moto, išskyrus vieną prancūzų kalba, yra lotyniški, ir visais jais pradedami lenkų kalba parašyti eilėraščiai. Pavyzdžiui, pijoro Bernardo Siručio (Bernard Syruc S.P.) odė „Oda do oyczyny z okoliczności przypadku jego królewskiey Mci. Stanisława Augusta, R. 1771“⁹² pradedama Vergilijaus *Eklogų* citata (I, 71–72): „En quo discordia cives || Perduxit miseros!“ („Štai kur mus, žmones vargingus, || Atvedė nūn vaidai!“⁹³).

Taip pat paminėtinas pijoro Felicijono Vikovskio (Felicjan Wykowski S.P.) eilėraštis, dedikuotas Žemaičių vyskupui Steponui Giedraičiui – „Przywitanie J.O.X. Jmci. Stefana Giedroycia, Biskupa Zmuydzkiego R. 1778“⁹⁴. Šio eilėraščio moto – tai Horacijaus odės „Mecenatui“ ištrauka (*Giesmės* I, 1): „Mecoenas atavis edite Regibus, || O! Et praesidium, et dulce decus meum“ („Mecenate, turis protėvius karalius, || Pažiba tu mana, mano ir prieglauda!“⁹⁵).

Kazimiera Bžostovska, LDK paiždininkio žmona, vardadienio proga pasveikinta eilėraščiu „Na imieniny Jaśnie Wielmożney Pani Kazimiery z Ogińskich Brzostowskiey podskarbiny w W.X.L.R. 1778“⁹⁶ (autorius Felicijonas Vikovskis). Greičiausiai atsižvelgiant į to meto aktualijas ar taikantis prie dedikatės skonio ir išsilavinimo, šio eilėraščio moto parinkta citata iš popiežiaus Klemenso XIV (Clemens, 1705–1774) laiško, išversto į prancūzų kalbą (Lettr. De Clem. XIV, p. 36): „Le grand art de la société consiste à server les personnes

⁹² *Zebranie rymow*, p. 43.

⁹³ Vergilijus, *Bukolikos. Georgikos*, vertė Antanas Dambrauskas, Vilnius: Vaga, 1971, p. 10.

⁹⁴ *Zebranie rymow*, p. 63.

⁹⁵ Horacijus, *Lyrika*, iš lotynų kalbos vertė Henrikas Zabulis, Vilnius: Vaga, 1977, p. 39.

⁹⁶ *Zebranie rymow*, p. 41.

selon leur gout“ („Didysis visuomenės menas yra įtikti žmonėms“⁹⁷). Popiežius Klemensas XIV, 1773 metais išleidęs bulę *Dominus ac Redemptor noster*, panaikino Jėzuitų ordiną, taigi ši asmenybė to meto pijorams turėjo būti ypač reikšminga. Popiežiaus laiškus, tariamai išverstus į prancūzų kalbą, o iš tiesų paties sukurtus, paskelbė prancūzų rašytojas, poetas, istorikas ir biografas Louis Antoine Caraccioli (1719–1803), kurį laiką gyvenęs Lenkijoje, jo knyga *Lettres intéressantes du pape Clément XIV* paskelbta 1777 m.

Vienintelis minėtasis rinkinio eilėraštis, kuriame cituojama, – tai LDK Vyriausiojo tribunolo maršalui Kazimierui Zarankai skirtos eilės „Do JW. JP. Kazimierza Zaranka Marszałka Trybunału Głow. W.X.L.R. 1778“⁹⁸, jų autorius pijoras Antanas Mikuckis (Antoni Mikucki S.P.). Čia cituojamas dveilis iš Stanislovo Konarskio eilėraščio „O mądrym Królu“⁹⁹. Eilėraščių sudaro šeši posmai, kiekvieno pabaigoje tarsi refrenas kartojamos eilutės: „Wszędzie się władza cnoty rozpościera, || Cnota od wszystkich winny hołd odbiera“ („Visur nusidriekia geradarystės valdžia, || Geradarystė iš visų gauna [jai] priklausančią pagarbą“).

3. APIBENDRINIMAS

XVIII a. literatūros kūrėjų skonį iš esmės formavo mokyklinė humanistinio ugdymo tradicija, pagrįsta pirmiausia antikinės literatūros studijomis. Ji buvo glaudžiai susijusi su literatūros teorijos žanrinėmis

⁹⁷ Už pagalbą verčiant iš senosios prancūzų kalbos ir už dalykinės nuorodas straipsnio autorė dėkoja kolegai Dainiui Vaitiekūnui.

⁹⁸ *Zebrańie rymow*, p. 75.

⁹⁹ Šis Stanislovo Konarskio eilėraštis įtrauktas į rinkinį: *Stanisława Konarskiego Scholarum Piarum wiersze wszystkie z Łacinskich na Polskie przelożone*, W Warszawie: W Drukarni J.K. Mci. Y Rpltey XX: Scholar. Piar, 1778, p. 116. – Straipsnyje naudotasi egzemplioriumi, saugomu MAB (sign. C L–18/378). Visas pavadinimas: „Pieśń XXI. O Mądrym Krolu. Podczas bezkrolewia R.P. 1764 napisana z owych słow Salomona: *Daymi Panie Stolicom Twoim przydaną mądrość, ktoraby zemnę była*“. Iš lotynų į lenkų kalbą eilėraščių išvertė Anupras Koritinskis (Onufry Korytyński).

definicijomis ir įvairių Antikos poetų bei prozininkų kūrybos vertinimais, pateiktais to meto poetikos ir retorikos darbuose. Poetikų ir retorikų autoriai, apibendrinami ankstesniųjų amžių teorinę patirtį ir, be abejonės, iš akių neišleisdami mokyklinio ugdymo uždavinių, formavo tam tikrą literatūrinę *communis opinio*, arba imituoti tinkamų autorių kanoną. Juvencijaus poetikoje sudarant pavyzdinių kūrėjų sąrašą pagrindinis dėmesys tenka Antikos autoriams, o Golianskio darbe, jau atspindinčiame Apšvietos epochos literatūrinės estetikos ypatumus, į literatūrinę apyvartą įtraukiamos amžininkų ar kiek anksčiau, bet gimtąja (t. y. lenkų) kalba rašiusių kūrėjų personalijos ir vienas kitas užsienio autorius.

Grožinės XVIII a. lotyniškosios kūrybos apžvalga rodo, kad kūrėjų nuostatos iš esmės nesikirto su poetikose nurodytu autorių kanonu, nors, iš kitos pusės, buvo cituotas toks Juvencijaus „pasmerktas“ autorius kaip Petronijus, taip pat Juvenalis, kurį buvo nurodyta „skaityti tik išvalytą“. Pažymėtina, kad, nežiūrint Juvencijaus rekomendacijų skaityti ne visus, o „mažiau pavojingus“ kai kurių autorių kūrinius, pavyzdžiui, Ovidijaus *Liūdesio elegijas* arba *Laiškus iš Ponto*, pasitaiko citatų ir iš *Metamorfozių*. Cituodami Antikos autorius ir vėlesnių laikų poetus, kūrėjai demonstravo savo apsiskaitymą: citatos buvo parenkamos rūpestingai, kad įsiliėtų į kūrinio tekstą ir jį pajavairintų, akcentuotų esminius turinio motyvus. Be jau minėtųjų, cituoti tokie poetai ir prozininkai kaip Klaudijus Klaudianas, Plinijus Jaunesnysis, Markas Antonijus Muretas, Lukanas, Homeras, Venancijus Fortunatas, Pontanas, Marcialis, Sarbievijus (odės), Vergilijus, Propercijus, Stacijus (silvos), Seneka, Salustijus, Manilijus, Horacijus, Anakreonas, Auzonijus, Ciceronas, Albertas Inesas, Jokūbas Baldė, Jonas Kviatkevičius, Simonas Starovolskis, Frančeskas Petrarka.

Įteikta: 2008-06-15
Priimta: 2008-09-16

Asta Vaškeliėnė

THE AUTHORITIES OF THE 18TH CENTURY LITERATURE
OF THE GRAND DUCHY OF LITHUANIA:
THEORY AND PRACTICE

Summary

The literary taste of the 18th century authors was principally formed by the school tradition of humanist education based primarily on the study of ancient literature. It was organically connected with the genre definitions and evaluations of various ancient prosaists and poets, presented in works on poetics and rhetoric of the times. The authors of poetics and rhetoric, generalizing from theoretical experience of the earlier ages and ever pursuing tasks of school education, formed a certain literary *communis opinio* or the canon of authors deserving of imitation. Some of the most significant theoretic works of the times are the poetics by the Jesuit Juventius *Institutiones poeticae et rhetoricae* and the study by a professor of rhetoric, the Piarist Golański. The list of standard authors produced in Juventius's poetics accorded the most attention to ancient authors. Meanwhile, Golański's work, reflecting the literary aesthetics of the Enlightenment, included in the list Golański's contemporaries or earlier authors having written in his native language, i.e. Polish.

The overview of the fictional literature of the 18th century in Latin demonstrates that the 18th century writers' attitude mainly conformed to the authors canon defined in the poetics. Quoting ancient authors and later poets, the 18th century writers displayed their extensive erudition; quotations were carefully chosen as to flow into the text, to enrich and diversify it, to emphasize the essential motives of the content. Apart from the authors mentioned above, quoted were such poets and prosaists as Claudius Claudianus, Pliny the Younger, Marcus Antonius Muretus, Lucanus, Homer, Venantius Fortunatus, Sarbievius (the odes), Virgil, Propertius, Stadius (silvae), Seneca, Sallustius, Manilius, Horace, Anacreon, Ausonius, Cicero, Francesco Petrarca, Albert Ines, Jacob Balde, Jan Kwiatkiewicz, Szymon Starowolski and others.